

УДК 027.7(477.44–25):025.5:004

ІННОВАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ – СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКИ ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Валентина БІЛОУС

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, бібліотека,
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, Україна, 21100, тел. (0432) 26-51-98,
ел. пошта: vspu.lib@gmail.com*

Розглянуто застосування сучасних інформаційних технологій (на базі АБІС ІРБІС) у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Описані становлення та розвиток веб-сайту бібліотеки, електронного каталогу та баз даних, Інституційного репозитарію відкритого доступу, а також особливості інформаційно-бібліотечного обслуговування в нових умовах. Визначені перспективи розвитку бібліотеки в контексті подальшого запровадження інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, АБІС ІРБІС, електронна бібліотека, інституційний репозитарій.

В умовах інформаційного суспільства вища освіта потребує якісного та оперативного інформаційного забезпечення навчально-виховного та науково-дослідного процесів, що є головним завданням бібліотеки навчального закладу.

У бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з метою виконання основного завдання здійснюється:

- забезпечення доступу до інформації шляхом формування бібліотечно-інформаційних ресурсів на різних носіях інформації;
- удосконалення інформаційних послуг завдяки впровадженню нових інформаційних технологій і використанню комп'ютеризації бібліотечно-інформаційних процесів;
- формування інформаційної культури користувача, навичок навчання, пошуку і відбору інформації.

Виходячи з завдань, бібліотека формулює короткострокові та довгострокові цілі та плани виконання традиційними та інноваційними бібліотечними формами основної місії університету, що сконцентровано у формулі: навчати – пізнавати – розвивати – популяризувати. Постійне впровадження інновацій в інформаційне середовище університету – стратегія розвитку освітнянської книгозбірні. У сучасному інформаційно-освітньому просторі університету саме бібліотека здатна виконувати інтегруючі, систематизуючі, ресурсо-зберігаючі ролі та забезпечувати успішну комунікацію інформаційних потоків.

Перші кроки автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів у бібліотеці розпочалися у 2002 р. із придбання ліцензованої АБІС ІРБІС. Перед бібліотекою

постало завдання переходу від традиційних методів роботи до засвоєння навичок комп'ютерних технологій, реалізації програми автоматизації окремих процесів, створення перших машинозчитуваних баз даних. У 2005 р. створено відділ комп'ютеризації, що значно активізувало процес автоматизації бібліотеки. Важливими подіями у житті бібліотеки було відкриття у 2007 р. сайту та електронної скриньки бібліотеки та у 2009 р. початок роботи зали електронної інформації на 40 автоматизованих робочих місць.

Питання впровадження інновацій у роботу бібліотеки вищого навчального закладу актуальне, його розглядають на наукових конференціях, висвітлюють на сторінках фахових видань відомі науковці, практики освітянської та бібліотечної галузі, серед яких Я. Шрайберг, Т. Ярошенко, Л. Петрова, Л. Габова, С. Гришко, Л. Дмитренко, В. Медведєва, О. Шилук, Т. Колесникова та багато інших.

Глобалізація і диференціація вищої освіти ставить перед бібліотекою нові завдання. Персонал бібліотеки має бути готовим до змін та постійного впровадження інноваційних технологій у свою роботу. У сьогоденних реаліях життя українського суспільства бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського трансформується у науковий інформаційний центр. Бібліотека орієнтується на актуальні для сучасного вищого навчального закладу інформаційні потреби, прагне розширити склад літератури та періодичних видань новими видами документів, у тому числі електронними. У цьому напрямі зроблені деякі кроки: формуються електронні ресурси; здійснюється створення баз даних, а також електронної бібліотеки та нових систем обслуговування користувачів (електронна доставка документів, зала електронної інформації, медіатека та корпоративні бібліотечно-інформаційні мережі). Активно беручи участь у побудові єдиного інформаційно-освітнього середовища університету, бібліотека пов'язує пріоритети своєї діяльності у створенні умов для повного та оперативного забезпечення інформацією студентів та наукових працівників на основі сучасних прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій.

Ректорат університету затвердив “Стратегію розвитку бібліотеки на 2010–2015 рр.” та розробив “Перспективний план створення Електронної бібліотеки”. У цих документах визначено стратегічний контекст діяльності бібліотеки. При поточному і стратегічному плануванні та реалізації бібліотечних планів враховуються різні контексти – як традиційні, так і інноваційні, що впливає на якість роботи всієї бібліотеки. Майбутнім бібліотеки та її документального ресурсу є розумне поєднання традиційних та електронних видань, що визначає успішне задоволення інформаційних потреб користувачів. Гармонізація традиційних і новітніх інформаційних ресурсів – стратегія розвитку бібліотеки. Це також впровадження нових інструментів та методів роботи, використання прогресивних інформаційних технологій. Стратегічні плани та перспективи книгозбірні університету пов'язані з забезпеченням широкого доступу користувачів до світових інформаційних ресурсів, корпоративною співпрацею з бібліотеками, вдосконаленням інформаційного забезпечення викладачів та студентів, впровадженням автоматизованої видачі документів.

Векторами розвитку бібліотеки педуніверситету є:

- формування потужної електронної бібліотеки із забезпеченням віддаленого доступу до електронного каталогу й електронних джерел;
- розширення спектру вторинної інформації;

- організація репозитарію відкритого доступу (цифрових колекцій статей науковців університету);
- створення реферативної продукції з метою повноцінного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі;
- підвищення комфортності бібліотечного середовища, формування позитивного іміджу бібліотеки.

Після ухвалення в Україні проекту “Електронна бібліотека України: створення центрів знань в університетах України” бібліотека акумулювала та систематизувала значні масиви електронних ресурсів. Електронна бібліотека є інформаційною системою, яка містить в собі упорядкований фонд електронних документів, сформованих у відповідних параметрах та програмно-технологічне забезпечення, яке дозволяє створювати, опрацьовувати та зберігати даний фонд¹.

Електронна бібліотека університету – основа інтегрованої технологічної системи доступу до електронних загальноосвітніх ресурсів. Основні компоненти електронної бібліотеки: електронний каталог (ЕК), інформаційно-пошукова система, бази даних (БД) повнотекстових видань, інституційний репозитарій, електронні зали, система електронної доставки документів, система створення електронних навчальних матеріалів, яка забезпечує підсистеми (авторизація доступу, обміну, оперативного аналізу статистичної інформації). Працівники бібліотеки продовжують активну роботу з обслуговування та наповнення БД ЕК, службових БД та формування власних ресурсів бібліотеки.

Загальний обсяг створених або накопичених бібліотекою файлів, як на сервері мережі, жорстких дисках відділу комп’ютеризації, так і в мережі Інтернет – понад 150 Гб. Наразі, електронний ресурс бібліотеки становить понад 200 тис. записів, у т. ч. електронний каталог – 196 тис. БД “Повнотекстові видання” (понад 4 тис. назв) комплектується на основі надходжень на електронних носіях, подарунків кафедр, науковців університету та колег з бібліотек України, видань, які є у вільному доступі в мережі Інтернет, та цифрових копій окремих видань. Медіафонд бібліотеки нараховує 834 мультимедійні видання.

Модернізуючи бібліотеку, ми дбаємо про забезпечення ефективного бібліотечно-інформаційного обслуговування, що неможливе без оновлення ДБА, який відіграє важливу роль серед основних складових інформаційних ресурсів бібліотеки. Серед важливих напрямів інформаційної та довідково-бібліографічної роботи бібліотеки:

- підвищення якості бібліографічного та довідково-інформаційного обслуговування користувачів;
- використання сучасних інформаційних технологій, створення автоматизованих робочих місць для користувачів інформації;
- розширення спектру вторинної інформації;
- запровадження віртуальної довідкової служби;
- участь в корпоративній системі документації;
- створення репозитарію відкритого доступу;
- створення реферативної продукції з метою повноцінного забезпечення фахових потреб науковців та практиків освітянської галузі тощо.

¹ Ворфлік Л. В., Жеребкіна З. Г. Електронні бібліотеки як один із напрямів організації електронних інформаційних ресурсів // *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ*: збірник матеріалів науково-практичної Інтернет-конференції, Вінниця, 12–18 квітня 2010 р. – Київ: Кондор, 2010. – С. 70.

Однією з новацій є кардинальні зміни в організації процесу вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ), що є найбільш раціональною формою доведення інформації до користувачів. Враховуючи потреби сьогодення, вирішили здійснювати ВРІ в автоматизованому режимі. З певною періодичністю інформація відправляється користувачеві електронною поштою.

У 2013 р. з метою покращення інформаційно-бібліотечного обслуговування придбано ще 50 комп'ютерів та встановлено у читальній залі навчально-методичної літератури. Загалом користувачам надаються 86 комп'ютерів. Наразі Інформаційно-сервісний центр бібліотеки включає залу електронної інформації, електронну читальну залу, фонд медіатеки. Консультанти електронних залів надають доступ до баз даних ЕК, сайту та інших Інтернет-ресурсів, медіатеки; обмін даними відбувається через клієнт-серверну бібліотечну мережу. Певний досвід виконання комплексних довідок на основі БД ЕК та консультування користувачів, що проводили самостійні пошуки в БД, показує, що для успішного пошуку за темами необхідне не тільки заповнення основних полів БД, але і якісне формування системи пошукових термінів, особливо це стосується книжкових видань.

В електронних залах бібліотеки виконуються довідково-інформаційні та офісні послуги, проводиться антивірусне сканування носіїв інформації, для швидкого відновлення інформації ПК, у разі її ушкодження вірусами, створено еталонний образ системного диску. Технологічна карта обслуговування користувачів електронних залів регулює всі процеси та встановлює правила використання ресурсів електронних залів бібліотеки. Адміністрування серверів та системних папок ПК, які здійснюють інженери бібліотеки, захищені паролем. Щоденно понад 200 студентів відвідують залу електронної інформації, майже 500 разів на добу користувачі звертаються на сторінку сайту бібліотеки.

Інформатизація суспільства, нові вимоги до освіти та реформування вищої школи вимагають від бібліотеки ВНЗ якісного та оперативного бібліографічно-інформаційного обслуговування, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації користувачів освітянської галузі, впровадження інноваційних технологій у бібліотечну діяльність. Ключем до цього є використання сучасних засобів наукових комунікацій: баз даних, електронних публікацій, створення електронної бібліотеки, електронних колекцій, веб-сайту тощо.

Інтернет-ресурси бібліотеки включають:

- Інтернет-каталог на базі зведеного ІРБІС-каталогу бібліотек України та Росії (доступ через сайт бібліотеки та за прямим URL);
- Коha-каталог сервера бібліотеки, що працює в режимі тестового доступу (доступ через сайт бібліотеки);
- сайт, блог та гостьову книгу бібліотеки;
- Інституційний репозитарій (пілотний проект), до якого надано доступ з сайту бібліотеки;
- електронну скриньку бібліотеки;
- Google-альбоми подій тощо.

Динаміка автоматизації бібліотечних процесів підтримується програмними продуктами, що дозволяють переводити традиційні бібліотечні технології в автоматизований режим, а також забезпечувати доступ до вітчизняних і світових інформаційних ресурсів. Регулярно проводиться системне обслуговування ПК бібліотеки (резерву-

вання, архівування, вилучення старих, тимчасових, пошкоджених файлів, перевірка цілісності системи, дефрагментація ПК бібліотеки).

Сьогодні бібліотеку ВНЗ неможливо уявити без такого потужного засобу інформаційного обслуговування віртуальних користувачів, як веб-сайт. Сайт бібліотеки є структурною одиницею загальноуніверситетського веб-сайту. Доступ до нього відбувається з головної сторінки загальноуніверситетського сайту та за прямим посиланням: <http://library.vspu.edu.ua>. У процесі вдосконалення структури сайту сформовано додаткові сторінки та панелі (зокрема панель навігації), скорочені версії сайту англійською та російською мовами. Вдосконалено статистику сайту (top.mail.ru) шляхом встановлення невидимих міток на всіх сторінках сайту (2011 р. лічильник стояв лише на головних сторінках сайту). Це дало змогу отримати реальну статистику відвідувань та провести її розгорнутий аналіз. Зокрема, від початку 2013 р. відбулося понад 71 тис. візитів на сайт бібліотеки. Зросла кількість звернень до веб-сайту та блогу бібліотеки (у 2011 р. – 53 тис., 2012 р. – 156 тис.). Досить активно для листування, виконання віртуальних довідок та електронної доставки документів (ЕДД) використовується електронна скринька бібліотеки (vspu.lib@gmail.com). ЕДД на запити користувачів та колег з інших бібліотек у 2012 р. склала 554 док./10095 стор. (у 2011 р. – 282 док.).

Одним зі шляхів розповсюдження результатів досліджень наукових працівників університету, максимізації їх відкритості, доступності та наукового впливу стало створення Інституційного репозитарію (електронного архіву наукових публікацій). У зв'язку з цим бібліотека звернулася до науково-методичної ради з проханням розглянути та затвердити на Вченій раді університету пакет документів щодо функціонування Електронної бібліотеки та створення Інституційного репозитарію як джерела забезпечення вільного доступу до наукових матеріалів університету, сприяння підвищенню престижу університету.

Пакет документів складався із “Положення про Електронну бібліотеку”, “Положення про електронний каталог бібліотеки”, “Положення про Інституційний репозитарій”, “Угоди про передачу до бібліотеки електронних версій наукових та навчально-методичних матеріалів (ЕННММ)” та пілотного проекту “Створення та функціонування Інституційного репозитарію Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського”, який передбачає формування репозитарію у три етапи. Інституційний репозитарій відкритого доступу (ІгVSPU) – це веб-орієнтована, кумулятивна та постійна база даних, електронний архів наукових публікацій, у якому накопичуються документи наукового, навчального та методичного призначення, створені працівниками будь-якого структурного підрозділу педуніверситету. Бібліотека розпочала активну роботу з організації та формування репозитарію відповідно до затвердженого “Положення про Інституційний репозитарій Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського”.

На першому етапі ІгVSPU обмежується електронними повнотекстовими документами з фондів бібліотеки, що не мають обмежень на авторське та суміжні права, або надаються бібліотеці правовласниками на основі “Правил прийому, обліку і розміщення електронних наукових та навчально-методичних матеріалів (ЕННММ) у бібліотеці” і розміщуються на сайті бібліотеки.

Другий етап передбачає поповнення ІгVSPU шляхом самоархівування творів авторами або шляхом передачі документів до бібліотеки, зберігання матеріалів у електронному сховищі даних на сервері бібліотеки (університету) та організацію

он-лайн доступу до нього через веб-інтерфейс. На другому етапі до IгVSPU за допомогою програмного забезпечення Dspace буде забезпечено відкритий доступ, що дозволить інтегрувати електронний репозитарій у міжнародні реєстри ROAR, OpenDOAR та позитивно вплине на вебометричний рейтинг університету.

Для можливості самоархівування автори отримують відповідне право доступу у адміністратора репозитарію, який реєструє авторів, надаючи їм право депозитора. Депозитором може бути як автор, так і уповноважений працівник бібліотеки. При цьому автор надає до бібліотеки електронну версію роботи в будь-якому машинозчитуваному форматі та набір ключових слів трьома мовами: українською, російською та англійською. Працівники бібліотеки беруть на себе відповідальність інформувати дослідників про прозору та зрозумілу систему копірайтів. Бібліотека забезпечує підписання автором та відповідальним бібліотечним працівником необхідної угоди. Наповнення репозитарію проводиться з урахуванням положень “Закону України про авторські та суміжні права”. Наразі репозитарій складається зі 126 видань.

Активно впроваджуються інновації у всі процеси бібліотеки. Автоматизація процесу комплектування забезпечує якісне формування фонду. Так, комплектатор використовує ресурси Інтернету що складаються із:

- спеціалізованих веб-серверів;
 - онлайн-ових універсальних і спеціалізованих книжкових магазинів з анотованими каталогами видань і можливостями їх діалогових замовлень (наприклад, інтернет-магазин “Бамбук”: www.bambook.com);
 - серверів видавництва, книжкових дилерів та передплатних агентств;
 - електронних версій вітчизняних та зарубіжних каталогів;
- а також активно користується електронною поштою.

Застосування новітніх інформаційних технологій допомагає оперативно знайти асортимент книжкового ринку, використовуючи нові форми та джерела поповнення фонду. Досягненням 2012 р. було введення реєстрації нових надходжень в АРМ “Комплектатор” та друк вихідної форми “Інвентарна книга”. Серед основних переваг автоматизації процесу комплектування можна назвати: усунення рутинних операцій, неминучих при обробці інформації; істотне прискорення процесів обробки і перетворення даних; підвищення точності облікових і звітних відомостей; розширення можливостей організації і різнобічного використання інформаційних ресурсів. Завдяки новим технологічним процесам здійснюється комплектування фонду: оперативний збір інформації про документи, їх замовлення та облік.

З метою покращення роботи бібліотеки, корегування стратегії її розвитку, систематично проводиться моніторинг інноваційної діяльності, формування та використання електронних ресурсів, процесу обслуговування користувачів. Якість складу фонду досягається шляхом постійного моніторингу забезпеченості навчального процесу за спеціальностями, дисциплінами, видами навчальних і навчально-методичних посібників. Моніторингові дослідження здійснюються з використанням можливостей АБІС ІРБІС, офісного пакету MS OFFICE для формування статистичних форм, аналітичних таблиць та діаграм.

В найближчих планах розбудови бібліотеки: штрих-кодування фондів та впровадження автоматизованої книговидачі в читальній залі навчального абонементу, організація віддаленого доступу до баз даних ЕК на базі програмного забезпечення, формування інституційного репозитарію за допомогою програмного забезпечення Dspace.

З подальшим освоєнням програмного забезпечення бібліотека планує наступні етапи запровадження інноваційних технологій в організацію роботи:

- ведення електронної картотеки та автоматизований аналіз забезпеченості за допомогою АРМ “Книгозабезпеченість”;
- поступова відмова від традиційних форм обліку фонду.

Використання автоматизованої системи обробки та обліку даних дозволить швидко надавати будь-яку інформацію для ухвалення рішень з питань комплектування, можливість побачити забезпеченість літературою навчальних дисциплін не лише у цифровому варіанті, а і досить швидко зробити аналіз якісного забезпечення літературою.

Для успішної реалізації перспективних планів необхідна достатня кількість комп’ютерної техніки для персоналу бібліотеки, придбання оновленої версії АБІС ІРБІС-64 та щоденна актуалізація інформації працівниками бібліотеки. Будь-яка автоматизована технологія несе за собою значні фінансові витрати, разом з тим, веде до прискорення процесів обробки інформації та внесення даних; підвищення точності та надійності обліково-звітної інформації та збільшення можливостей всебічного статистичного аналізу; надання швидкого доступу до інформації та підвищення комфортності в обслуговуванні користувачів.

Працівники книгозбірні за підтримки ректорату докладають максимум зусиль для того, щоб бібліотека розвивалася та відповідала вимогам сучасного навчального закладу. Наразі бібліотека, успішно подолавши попередні етапи перспективного плану створення електронної бібліотеки, планує активізувати виконання третього етапу, зокрема щодо обслуговування користувачів в автоматичному режимі (використання електронних читацьких квитків та автоматична книговидача).

На сьогодні бібліотека розробляє проект штрих-кодування фонду і поетапного впровадження автоматизованої книговидачі. Реалізація даного проекту модернізує насамперед абонементне обслуговування (облік читачів та їхніх формулярів, контроль строку повернення книг, впровадження попереднього замовлення літератури, ведення статистики) і дозволить підвищити оперативність процесів, пов’язаних із переміщенням документів, перевіркою книжкового фонду, поліпшить якість і ефективність роботи бібліотеки в цілому.

Модернізація діяльності університетської бібліотеки через широке запровадження у практику обслуговування користувачів сучасних інформаційних технологій не тільки створює модель сучасної бібліотеки вищого навчального закладу, а й підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки, полегшує шлях користувача до інформації, впливає на престиж, привабливість бібліотеки. Ідеальної моделі бібліотеки сучасного ВНЗ не існує. Це динамічна структура, яка розвивається, змінює певні функції. Якою бути сьогодні і в майбутньому бібліотеці – залежить від того, яким буде університет. В ідеалі йдеться про синергію спільного розвитку всіх університетських структур, планів і завдань із бібліотекою: така взаємодія породжує нову якість, нові можливості².

Підводячи підсумки, можна сказати, що бібліотека Вінницького педуніверситету, динамічно змінюючись під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, адаптується до нових вимог вищої освіти і визначає свою стратегію в активному постійному впровадженні інновацій у бібліотечні процеси.

² Ярошенко Т. Університетська бібліотека в інформаційному суспільстві // *Бібліотечний форум України*. – 2006. – № 2. – С. 34–38.

**INNOVATIONS IN THE INFORMATION ENVIRONMENT
OF AN EDUCATIONAL ESTABLISHMENT – THE DEVELOPMENT
STRATEGY OF THE LIBRARY AT THE VINNYTSIA MYKHAILO
KOTSIUBYNS'KYI STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Valentyna BILOUS

*Vinnitsia Mykhailo Kotsiubyns'kyi State Pedagogical University, library,
32, Ostroz'kyi Str., Vinnitsia, 21100, Ukraine, tel. (0432) 26-51-98,
e-mail: vspu.lib@gmail.com*

The article examines the application of the modern information technology (as based on Automated Library Information System ІРБІС) at the library of the Vinnitsia Mykhailo Kotsiubyns'kyi State Pedagogical University. It describes the launch and upgrade of the library's website, electronic catalogue and databases, open access institutional repository, as well as the peculiarities of providing library and information services in the new conditions. The article determines prospects of the library development within the context of further information technology implementation.

Key words: information technology, Automated Library Information System, Integrated Library Information System ІРБІС, electronic library, institutional repository.

**ИННОВАЦИИ В ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЕ УЧЕБНОГО
ЗАВЕДЕНИЯ – СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ БИБЛИОТЕКИ
ВИННИЦКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ МИХАИЛА КОЦЮБИНСКОГО**

Валентина БІЛОУС

*Винницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, бібліотека,
ул. Острозького, 32, г. Вінниця, Україна, 21100, тел. (0432) 26-51-98,
эл. почта: vspu.lib@gmail.com*

Рассмотрено применение современных информационных технологий (на базе АБИС ІРБІС) в библиотеке Винницкого государственного педагогического университета им. Михаила Коцюбинского. Описаны становление и развитие веб-сайта библиотеки, электронного каталога и баз данных, Институционального репозитария открытого доступа, а также особенности информационно-библиотечного обслуживания в новых условиях. Определены перспективы развития библиотеки в контексте дальнейшего внедрения информационных технологий.

Ключевые слова: информационные технологии, АБИС ІРБІС, электронная библиотека, институциональный репозитарий.

Стаття надійшла до редколегії 21.05.2013

Прийнята до друку 24.06.2014